

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЛЕГІТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПОРЯДКУ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ ОКРЕМІЙ КАТЕГОРІЇ ОСІБ

Анотація

Правовий інститут повідомлення про підозру є одним із визначальних процесуальних інститутів у сучасному кримінальному процесі України. Особливої актуальності набула проблема повідомлення про підозру у вчиненні кримінальних правопорушень народним депутатам України та іншим особам, яких кримінальним процесуальним законом віднесено до «окремої категорії осіб».

Проведене у статті дослідження обумовлене низкою виявлених судовою, правозастосовною практикою проблем та прогалин, пов'язаних із тлумаченням та застосуванням відповідних норм закону щодо суб'єктів та порядку здійснення повідомлення про підозру зазначеним особам.

Метою статті є аналіз та визначення правового обґрунтування або легітимізації підстав та порядку застосування процедури повідомлення про підозру про вчинення кримінального правопорушення окремої категорії осіб. Для цього повідомлення про підозру, насамперед, розглядається як передбачений Кримінальним процесуальним кодексом України комплексний процесуальний захід, який складається із послідовних, взаємопов'язаних та взаємозалежних етапів: встановлення правових підстав для повідомлення про підозру; прийняття відповідного процесуального рішення та його оформлення у вигляді письмового документа із зазначенням всіх обставин та кваліфікації кримінального правопорушення; проведення процесуальної дії, зміст якої зводиться до безпосереднього вручення такого документа (повідомлення) певній особі із роз'ясненням їй змісту підозри та процесуальних прав.

Робиться висновок, що саме дотримання названої, обумовленої вимогами закону, юридичної процедури повідомлення про підозру, зокрема, особисте, безпосереднє вручення такого повідомлення представникам окремої категорії осіб визначеними законом спеціальними суб'єктами – Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора), його заступником, керівником обласної прокуратури у межах його компетенції, є основою для правової легітимізації вказаного процесуального інституту, забезпечення особливого правового статусу цих осіб, а також гарантією верховенства права, дотримання конституційних прав громадян і досягнення правових завдань кримінального провадження.

Ключові слова: поняття та підстави повідомлення про підозру, спеціальні суб'єкти та особливості повідомлення про підозру окремої категорії осіб, обґрунтування та критерії легітимізації процедури повідомлення про підозру.

**PROBLEMATIC ISSUES OF LEGITIMIZATION OF THE PROCEDURAL ORDER
OF NOTIFICATION OF SUSPICION OF A CERTAIN CATEGORY OF PERSONS****Abstract**

The legal institute of suspicion is one of the defining procedural institutes in the modern criminal process of Ukraine. The problem of reporting suspicions of committing criminal offenses to people's deputies of Ukraine and other persons who are referred to the «separate category of persons» by the criminal procedure law has become especially relevant.

The research conducted in the article is due to a number of problems and gaps identified by judicial and law enforcement practice related to the interpretation and application of the relevant provisions of the law on subjects and the procedure for notifying the above-mentioned persons of suspicion.

The purpose of the article is to analyze and determine the legal justification or legitimization of the grounds and procedure for applying the procedure for notification of suspicion of committing a criminal offense to a certain category of persons. For this purpose, the notice of suspicion is, first of all, considered as a complex procedural measure provided by the Criminal Procedure Code of Ukraine, which consists of successive, interconnected and interdependent stages: establishing legal grounds for notification of suspicion; adoption of the relevant procedural decision and its execution in the form of a written document indicating all the circumstances and qualifications of the criminal offense; conducting a procedural action, the content of which is reduced to the direct delivery of such a document (notice) to a certain person with an explanation of the content of the suspicion and his procedural rights.

It is concluded that compliance with the above-mentioned legal procedure for notification of suspicion, in particular, personal, direct delivery of such notification to representatives of certain categories of persons by law special entities – the Prosecutor General (acting Prosecutor General), his deputy, the head of the regional prosecutor's office within its competence, is the basis for legal legitimization of this procedural institution, ensuring the special legal status of these persons, as well as guaranteeing the rule of law, respect for constitutional rights and achieving legal objectives of criminal proceedings.

Key words: the concept and grounds for the notification of suspicion, special subjects and features of the notification of suspicion of a certain category of persons, justification and criteria for legitimizing the procedure of notification of suspicion.

Постановка проблеми. Останнім часом актуальності набула проблема застосування під час досудового розслідування належної правової процедури для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення окремій категорії осіб.

Пріоритетне значення вирішення цієї проблеми обумовлено тим, що повідомлення про підозру є одним із визначальних процесуальних інститутів кримінального провадження. Внаслідок повідомлення про підозру настає його новий етап, пов'язаний із появою такого учасника процесу, як підозрюваний. Повідомлення про підозру є невід'ємною складовою частиною та початковою стадією процедури притягнення особи до кримінальної відповідальності; його правильне вирішення сприяє досягненню завдань кримінального провадження, забезпечення дотримання вимог Конституції та законів України.

Як наслідок, потребує свого розв'язання низка виявлених правозастосовною практикою проблем та прогалин тлумачення і застосування чинних норм Кримінального процесуального кодексу України щодо суб'єктів та порядку здійснення повідомлення про підозру представникам цієї категорії осіб. Проведене дослідження викликане також необхідністю визначення й конкретизації правових ознак таких понять, як «особливість», «винятковість», що застосовуються у вітчизняному кримінальному провадженні, насамперед у контексті повідомлення про підозру окремій категорії осіб.

Стан наукових досліджень. Окремі питання щодо процесуальної природи та правового обґрунтування передбаченого кримінальним процесуальним законом інституту повідомлення про підозру змістовно досліджувалися такими правознавцями, як

Н. В. Глинська, О. В. Капліна, Л. М. Лобойко, М. А. Погорецький, Х. Р. Слюсарчук, А. Р. Туманянц, С. А. Шейфер, О. Г. Шило та ін. Зокрема, знайшла своє наукове вирішення проблема визначення об'єктивних стандартів та критеріїв поняття «обґрунтоване повідомлення про підозру». Однак, незважаючи на високий рівень наукового осмислення цієї тематики, досягнутий за останні роки юридичною наукою, значний обсяг актуальних практичних та наукових проблем у цій сфері, незважаючи на їх підвищену суспільну значущість, у тому числі щодо повідомлення про підозру особливої категорії осіб, залишається поза належною увагою науковців.

Метою статті є аналіз проблем правозастосовної діяльності та визначення правового обґрунтування або легітимізації підстав і порядку застосування процедури повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення представникам окремої категорії осіб, дослідження проблемних питань реалізації процесуальних повноважень суб'єктів такого повідомлення, удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства щодо нормативного регулювання зазначених питань.

Виклад основного матеріалу дослідження та його результати. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства» від 4 жовтня 2019 року № 187-ІХ статтю 481 чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [1] доповнено частиною другою, у якій передбачено, що Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора), його заступник, керівник регіональної прокуратури може доручити іншим прокурорам здійснити письмове повідомлення про підозру особам, визначеним частиною першою цієї статті, у порядку, передбаченому частинами першою і другою статті 278 цього Кодексу. При цьому попередньою редакцією статті 481 КПК України передбачалося, що письмове повідомлення про підозру окремої категорії осіб здійснюють лише перелічені вище керівники прокуратури, будь-які альтернативи щодо цього припису були відсутні.

Водночас питання правомірності або неправомірності існуючого порядку повідомлення про підозру у вчиненні кримінально-

го правопорушення окремої категорії осіб має неабияке практичне та концептуальне значення для можливостей окреслення меж таких понять, як «особливість», «винятковість», а також їх тлумачення, особливо у такій чутливій щодо порушень прав людини сфері, як кримінальне провадження.

Дискусія серед науковців і практиків, яку завжди викликала процесуальна діяльність щодо повідомлення про підозру окремої категорії осіб, є наслідком як суто практичної реалізації певної моделі правозастосовної діяльності, так і її теоретичного осмислення з метою визнання легітимності таких дій учасників кримінального процесу.

Повідомлення про підозру, насамперед, можна визначити як передбачений КПК України системний комплексний захід, який є одним із складових компонентів реалізації принципу змагальності та складається із відповідних процесуального рішення (та його оформлення у вигляді письмового документа) та процесуальної дії, спрямованої на вручення цього документа й оголошення її змісту певній особі. У межах втілення цього принципу саме прокурором, як стороною обвинувачення, здійснюється повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення.

Згідно із вимогами КПК України, прокурор, або слідчий за погодженням із прокурором, складає та в день складання вручає особі письмове повідомлення про підозру. Перед цим прокурор самостійно оцінює наявність відповідних підстав для письмового повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, тобто наявність достатніх доказів для підозри особи, які б відповідали визначеним законом вимогам належності, допустимості, достовірності та достатності. Складаючи повідомлення про підозру, прокурор викладає у ньому свою власну думку про причетність особи до вчинення злочину, яка сформувалася на підставі оцінки наявних у кримінальному провадженні на момент прийняття цього рішення доказів, достатніх для підозри конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення. При цьому прокурор або слідчий зобов'язані невідкладно роз'яснити підозрюваному його права, передбачені вказаним Кодексом.

Проте наявність вказаного акта ще не означає остаточного визнання особи вину-

ватою від імені держави. Підозра у вчиненні злочину є хоча й офіційним, але цілком попереднім і все ж таки особистим висновком слідчого та прокурора, що здійснює процесуальне керівництво кримінальним провадженням, про наявність підстав для притягнення певної особи до кримінальної відповідальності згідно із диспозицією конкретної кримінально-правової норми. Таким актом вперше визначаються межі майбутнього обвинувачення. Внаслідок повідомлення особі про підозру процесуальний стан останньої суттєво погіршується, оскільки її можна оголосити в розшук, відсторонити від займаної посади, застосувати інші заходи забезпечення кримінального провадження, аж до тримання під вартою, тобто низку обмежень у сфері особистих і майнових прав.

Аналізуючи правові властивості досліджуваного процесуального інституту, повідомлення про підозру слід розглядати не як виокремлені один від одного, роз'єднані процесуальні дії або рішення, як це почасти ще відбувається, а як передбачений КПК України системний, комплексний процесуальний захід, який має інтегральний характер та складається із таких послідовних, взаємопов'язаних та взаємозалежних стадій: встановлення правових підстав для повідомлення про підозру конкретній особі; прийняття відповідного процесуального рішення та його оформлення у вигляді письмового документа із зазначенням всіх обставин та кваліфікації кримінального правопорушення; погодження тексту підготовленого повідомлення прокурором (у разі, якщо таке повідомлення складається слідчим), внаслідок чого цей текст набуває статусу офіційного процесуального документа, застосування якого із внутрішньою необхідністю тягне названі вище юридичні наслідки; проведення процесуальної дії, зміст якої зводиться до безпосереднього вручення такого документа (повідомлення) певній особі із роз'ясненням її змісту підозри та процесуальних прав. Всі перелічені стадії (етапи) об'єднуються спільною кінцевою метою щодо притягнення певної особи до кримінальної відповідальності із дотриманням щодо неї гарантованих законодавством прав і свобод та є складовими компонентами єдиної спеціальної юридичної процедури.

Як визначено у частині першій ст. 276 КПК України, повідомлення про підозру

обов'язково здійснюється у порядку, передбаченому статтею 278 цього Кодексу. Відповідно ж до вимог частини першої ст. 278 КПК України таке повідомлення здійснюється шляхом вручення особі письмового повідомлення про підозру, під час якого підозрюваному також роз'яснюються його права.

Таким чином, сутність повідомлення про підозру, як процесуальної дії, *полягає саме у провадженні спеціальної процедури оголошення та вручення певній особі зазначеними у законі суб'єктами письмового повідомлення про підозру (його тексту), а також роз'ясненням особі після вручення цього документа його змісту та її процесуальних прав.* Без виконання цієї процедури смисл і значення інституту повідомлення про підозру як такого не може бути розкрито, мета повідомлення про підозру не досягається, а особа не набуває процесуального статусу підозрюваного у кримінальному провадженні.

Необхідність дотримання та правильного здійснення такої процедури є не тільки процесуальною, а й переважно суто правовою вимогою до її учасників. Дотримання такої процедури є одночасно правовою гарантією легітимності відповідних дій сторони обвинувачення.

Відповідно до тлумачення терміна «вручення», викладеного в Академічному тлумачному словнику української мови, «вручення – це дія за значенням вручити, тобто давати комусь що-небудь особисто, безпосередньо в руки» [2]. Тому інші дії, поза межами процедури «особистого, безпосереднього надання», не можуть вважатися виконанням повідомлення про підозру. Винятком із цього загального правила можуть бути випадки невстановлення місцезнаходження особи та оголошення її розшуку, проведення за відсутністю особи спеціального досудового розслідування (*in absentia*).

З огляду на це, хибною, на нашу думку, є існуюча практика застосування вказаної норми, коли повідомлення про підозру обмежується лише складанням належним суб'єктом тексту такого повідомлення, у той час, як його вручення здійснюється іншою посадовою особою, або коли складання і вручення повідомлення виконується неналежним процесуальним суб'єктом.

Сюди ж відносяться випадки, коли повідомлення про підозру зводиться лише до на-

правлення поштою або іншим способом, без реального вручення, тексту повідомлення про підозру за місцем проживання або іншим місцем можливого перебування особи; залишення тексту повідомлення про підозру у житлі особи, в офісі, в іншому приміщенні, де особа працює або може перебувати; вручення повідомлення про підозру членам сім'ї або іншим особам, зокрема працівникам ЖЕО або адміністрації за місцем роботи, нібито для передачі особі, у разі відсутності даних про її місцезнаходження тощо.

Як обґрунтування таких дій використовуються за аналогією положення частини другої ст. 135 КПК України про те, що «у разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання повістка для передачі їй вручається під розписку дорослому члену сім'ї особи чи іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи». Однак подібна аналогія є безпідставною та не відповідає вимогам закону. Положення ст. 135 КПК зазвичай застосовуються у контексті тлумачення ст. 278 КПК України, яка стверджує, що у випадку неможливості вручення письмового повідомлення про підозру в день його складання, воно вручається у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень. Своєю чергою, частина третя ст. 111 КПК, вказуючи на порядок здійснення повідомлень у кримінальному провадженні, посилається, також за аналогією, на главу 11 цього Кодексу, що регулює, зокрема у ст. 133 КПК, питання виклику слідчим, прокурором під час досудового розслідування підозрюваного або іншого учасника досудового розслідування для участі у процесуальних діях.

Разом із тим норми, які регламентують підстави та порядок повідомлень учасників кримінального провадження про проведення певних процесуальних дій, або їх виклик до слідчого, прокурора для проведення таких дій, не можуть застосовуватися за аналогією щодо процедури повідомлення особі про підозру. За своєю правовою сутністю та метою вказані повідомлення і виклик є процесуальними діями, що передбачають лише передачу учасникам провадження інформації із запрошенням (у разі повідомлення) або вимогою (у разі виклику) прийти до слідчого, прокурора для проведення або присутності при прове-

денні певних слідчих або інших процесуальних дій. Тому вони не можуть застосовуватися за аналогією до повідомлення про підозру у вчиненні злочину, тобто до процесуальної дії, пов'язаної із притягненням особи до кримінальної відповідальності та настанням для неї негативних правових наслідків, що з об'єктивною необхідністю вимагає забезпечення вказаних вище процесуальних гарантій у вигляді реального виконання процедури вручення та оголошення такої підозри, роз'яснення її змісту та процесуальних прав.

Перелічені вище ознаки процедури повідомлення про підозру стосуються загального порядку реалізації цього інституту кримінального провадження, які безпосередньо передбачені у Главі 22 КПК України «Повідомлення про підозру» (ст. 276–279 КПК України), та загальних положень досудового розслідування, визначених у Розділах I, II КПК. Суб'єктом повідомлення про підозру у цьому випадку є будь-який прокурор, що згідно із п. 15 частини першої ст. 3 КПК України обіймає одну з посад, передбачених ст. 15 Закону України «Про прокуратуру» [3] та діє у межах своїх повноважень, призначений керівником органу прокуратури здійснювати процесуальне керівництво досудовим розслідуванням у кримінальному провадженні. Загальні процесуальні повноваження такого прокурора передбачено статтею 36 КПК, відповідно до п. 11 частини другої якої прокурор уповноважений повідомляти особі про підозру. При цьому повідомлення про підозру у загальному порядку здійснюється будь-якій особі, без визначення якоїсь окремої групи чи категорії таких осіб.

Разом із тим, відповідно до формулювання, яке міститься у частині першій ст. 276 КПК України, *особливості повідомлення про підозру окремій категорії осіб* визначаються главою 37 цього Кодексу. Застосування особливого порядку кримінального провадження стосовно осіб, вказаних у переліку цієї глави, означає, що кримінальне провадження щодо них здійснюється за загальними правилами, встановленими цим Кодексом, однак із обов'язковим урахуванням низки *особливостей та виняткових процедур*, визначених у статтях цієї Глави. У частині першій ст. 481 Глави 37 передбачено особливості повідомлення про підозру суддям, адвокатам, депутатам місцевих рад, народним депутатам

України, іншим особам, що віднесені до переліку «окремих категорій».

Віднесення таких осіб до «окремої категорії» безумовно є наслідком їх особливого статусу та підвищеного соціального значення, яке має їхня професійна та службова функціональна діяльність для стабільності й розвитку суспільства та держави, внаслідок чого вони потребують підвищеного правового захисту. Звідси існує жорстка необхідність на законодавчому та правозастосовному рівні перешкодити незаконному втручанням або впливу на таких осіб, створити сприятливі умови для належного здійснення ними своїх повноважень, забезпечити їх реальну ефективну незалежність та недоторканість.

Посадовими особами, які згідно із вказаною вище правовою нормою наділені процесуальними повноваженнями повідомляти окремій категорії осіб про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, чинним КПК визначено Генерального прокурора (виконувача обов'язків Генерального прокурора), його заступника, керівника обласної прокуратури в межах його повноважень. Їх визначення і становить зміст *особливості* повідомлення про підозру окремій категорії осіб у частині суб'єктів цієї процесуальної дії, як складового компоненту особливого порядку кримінального провадження, передбаченого Розділом VI КПК України. Зазначені норми визначають обов'язок як складання, так і вручення повідомлення про підозру одним і тим самим суб'єктом – Генеральним прокурором, його заступником, керівником обласної прокуратури в межах його повноважень. Підтвердженням цього є припис ст. 277 КПК про те, що до змісту письмового повідомлення про підозру відноситься й підпис прокурора, який *здійснив повідомлення*, тобто прокурора, який не тільки склав та підписав, а і *вручив* особі письмове повідомлення про підозру.

Визначальним для оцінки легітимності (правової обґрунтованості) повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення є дотримання стороною обвинувачення передбаченої законом особливої юридичної процедури. У цьому випадку законом передбачено спеціальних суб'єктів – Генерального прокурора, його заступника, керівника обласної прокуратури, на яких *в імперативному порядку* покладається обов'язок *безпосереднього виконання* особливої (спеці-

альної) юридичної процедури повідомлення про підозру виділеній із загального переліку певній категорії осіб. Як наслідок, саме названі спеціальні суб'єкти наділені винятковими повноваженнями щодо прийняття рішення про повідомлення про підозру цим особам, складання відповідного офіційного документа, його особистого вручення, роз'яснення змісту підозри та прав підозрюваного.

Зазначені норми визначають обов'язок як складання, так і вручення повідомлення про підозру одним і тим самим суб'єктом, зокрема Генеральним прокурором, його заступником, керівником обласної прокуратури, позаяк вони не містять будь-яких положень про можливість виконання цієї процесуальної дії різними суб'єктами, тобто складання письмового тексту повідомлення, а потім його безпосереднього вручення особі різними прокурорами або слідчими. Вручення належним прокурором зазначеним особам тексту повідомлення про підозру з роз'ясненням змісту підозри щодо вчинення кримінально-караного діяння та процесуальних прав можна вважати реальним виконанням процедури «письмового повідомлення про підозру», передбаченої законом. Лише така процедура «*безпосереднього вручення*» надає дійсні гарантії правового статусу окремій категорії осіб, як, до речі, і будь-якій іншій особі.

Водночас, як визначено у частині другій ст. 481 КПК України, Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора), його заступник, керівник обласної прокуратури може доручити іншим прокурорам здійснити письмове повідомлення про підозру особам, визначеним частиною першою цієї статті у порядку, передбаченому частинами першою і другою статті 278 цього Кодексу. Тобто, чинним законом передбачене альтернативне положення щодо права названих керівників прокуратури доручати іншим прокурорам здійснювати процедуру повідомлення про підозру зазначеній категорії осіб.

Подібна дискреційна альтернатива щодо використання цими суб'єктами своїх процесуальних повноважень була впроваджена, як вже зазначалося, із 04.10.2019 р. Проте відповідним законом не визначено, за яких умов або обставин керівники органів прокуратури можуть реалізовувати таку альтернативу й доручати іншим прокурорам письмово повідомляти про підозру особливій категорії

осіб. Оскільки поняття «інші прокурори» також не конкретизується, мова йде фактично про будь-яких підлеглих прокурорів. Тобто, можливість надання такого доручення іншим прокурорам, на нашу думку, законодавцем недостатньо обґрунтована та може пояснюватися лише намаганням забезпечити певну практичну доцільність або «зручність» застосування описуваної норми.

Актуального значення, як це визначає правозастосовна практика, наразі набуває проблема процесуального оформлення такого доручення. Вбачається, що за своїм змістом доручення вказаних вище керівників прокуратури іншим прокурорам здійснити повідомлення про підозру особам, зазначеним у частині першій ст. 481 КПК України, має всі ознаки саме процесуального рішення. Вважаємо, що «рішення» тут слід розглядати як спосіб вирішення або розв'язання ситуації щодо визнання певної особи підозрюваним у вчиненні кримінального правопорушення, визначення майбутнього процесуального стану цієї особи та, внаслідок цього, подальшого руху кримінального провадження.

З урахуванням того, що інститут повідомлення про підозру за своїми внутрішніми властивостями має комплексний характер, знаходячи свою реалізацію і як рішення, і як дія, у цьому випадку мова йде про рішення, яке приймається керівниками прокуратури, щодо подальшого проведення такої процесуальної дії, як вручення особі повідомлення про підозру із оголошенням його змісту та роз'ясненням прав підозрюваного.

Доручаючи іншим прокурорам вручити повідомлення про підозру, керівники прокуратури мають на меті у такий спосіб втілити у реальність свій продуманий намір або висновок, до якого вони дійшли, щодо притягнення до відповідальності певної особи (осіб) за вчинення злочину [2]. Тому таке доручення повинно мати характер виключно процесуального рішення. Як наслідок, подібне рішення, виходячи із вимог частини третьої ст. 110 КПК України, має бути оформлене у вигляді окремої постанови. Її резолютивна частина міститиме обов'язковий припис, яким іншим прокурорам доручається повідомити про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, у тому числі *вручити* відповідне письмове повідомлення, представникам окремої категорії осіб.

Лише така постанова, на нашу думку, має характер повноцінного офіційного процесуального документа, винесення та ознайомлення з яким підозрюваного відповідає встановленим засадам процесуального порядку та обґрунтовує (легітимізує) у правовому сенсі як рішення керівників органів прокуратури, так і виконані на їх підставі подальші дії підлеглих прокурорів, тобто сторони обвинувачення у цілому, щодо повідомлення про підозру. У всіх інших випадках неналежно оформлене доручення іншим прокурорам повідомити про підозру окремій категорії осіб може викликати сумніви у його законності та обґрунтованості.

Очевидно, що зазначений винятковий порядок повідомлення про підозру особливій категорії осіб має суттєве значення, оскільки надає додаткові процесуальні гарантії дотримання засад верховенства права і законності під час кримінального провадження, забезпечує повноцінну легітимізацію усього процесу. Зазначеній меті сприяє і те, що реалізація названими суб'єктами – керівниками прокуратури своїх процесуальних повноважень значною мірою впливає на необхідність забезпечення підвищених процесуальних вимог та належної обґрунтованості прийняття рішення про повідомлення про підозру названій категорії осіб, гарантує таку ж підвищену відповідальність сторони обвинувачення під час застосування цього процесуального інституту.

Дотримання виняткового порядку щодо особистого складання та вручення повідомлення про підозру особам, які відносяться до «особливої категорії», Генеральним прокурором, його заступником, керівником обласної прокуратури аналогічним чином забезпечує особливий юридичний статус таких осіб, передбачений Конституцією та законами України, надає дієві гарантії їх автономності, недоторканості та правового імунітету.

Тому, з огляду на викладене, доручення «іншим прокурорам» здійснювати повідомлення про підозру особливій категорії осіб повинно мати виключно спорадичний, додатковий характер щодо дій та рішень основних суб'єктів.

Невиконання передбаченого законом процесуального порядку, у тому числі повідомлення про підозру окремій категорії осіб неналежним суб'єктом, відсутність відомо-

стей, які мають міститись у тексті письмового повідомлення, повідомлення про підозру за відсутності передбачених законом підстав, насамперед за відсутності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення, безумовно є суттєвим порушенням вимог низки відповідних статей (зокрема ст. 36, 37, 276–278, 481) КПК України. Внаслідок цього особи, у тому числі з «окремої категорії», не набувають процесуального статусу підозрюваного, а також пов'язаних із таким статусом негативних процесуальних наслідків – можливості застосування до них запобіжних заходів, інших обмежень прав та свобод тощо.

Як свідчить практика, узагальнено названі порушення зводяться до: порушень процедури вручення особі письмового повідомлення про підозру, до яких відноситься і повідомлення про підозру неналежним процесуальним суб'єктом, порушення порядку вручення або невручення тексту повідомлення, нероз'яснення особі її прав; порушення вимог закону щодо відомостей, які повинні міститись у тексті письмового повідомлення про підозру; відсутність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення або такі докази не відповідають вимогам закону щодо їх легітимності тощо.

Для розкриття конкретного змісту категорії «достатність доказів» необхідно насамперед звернутися до відповідних рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Знаковим тут є рішення ЄСПЛ у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» (№ 42310/04 від 21.04.2011 р.), у пункті 175 якого стверджується, що термін «обґрунтована підозра» означає, що існують факти або інформація, які можуть переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа, про яку йдеться, могла вчинити правопорушення [4].

Такі самі критерії «обґрунтованої підозри» були визначені і в попередніх рішеннях ЄСПЛ. У них, крім того, стверджується, що вимога розумної підозри передбачає наявність доказів, які об'єктивно зв'язують підозрюваного з певним злочином, і вони не повинні бути достатніми, щоб забезпечити засудження, але мають бути достатніми, щоб виправдати подальше розслідування або висунення звинувачення (рішення у справах «Фокс, Кемпбелл і Гартлі проти Сполученого Королівства» № 12244/86, 12245/86, 12383/86 від

30.08.1990 р. [5], «Мюррей проти Сполученого Королівства» № 14310/88 від 28.10.1994 р. [6]). За їх змістом можна дійти висновку, що будь-яка «обґрунтована підозра» не може виходити з припущень, бути абстрактною тощо. Вона має обов'язково підтверджуватися достатньою кількістю фактичних даних, які, власне, і повинні переконати «об'єктивного спостерігача в тому, що особа, про яку йдеться, могла вчинити правопорушення». Тобто, достатність доказів, на яких ґрунтується повідомлення про підозру, є невід'ємною складовою критерію «обґрунтованості підозри».

У вітчизняній науковій літературі на підставі зазначених рішень ЄСПЛ напрацьовані й узагальнені певні стандарти «обґрунтованої підозри», за наявності яких остання набуває своєї легітимності: 1) стандарт доказування «обґрунтованої підозри» вважається досягнутим, якщо фактів та інформації достатньо, аби переконати об'єктивного спостерігача в тому, що відповідна особа могла вчинити кримінальне правопорушення; 2) обґрунтованість підозри може встановлюватися тільки щодо діяння, яке за законом підпадає під ознаки правопорушення про кримінальну відповідальність; 3) обґрунтованість підозри не може ґрунтуватися на суб'єктивних припущеннях, а має підтверджуватися конкретними доказами у кримінальному провадженні; 4) стандарт доказування «обґрунтована підозра» не передбачає, що уповноважені органи мають використовувати наявні докази як вже достатні для пред'явлення обвинувачення чи ухвалення обвинувального вироку; 5) стандарт доказування «обґрунтована підозра» має динамічний характер, тобто, із плином часу така підозра не може бути самостійною підставою для продовження обмеження прав особи, для цього мають бути наведені інші достатні підстави (ризик), підтверджені доказами; 6) при прийнятті рішення про застосування стосовно особи запобіжного заходу судами мають обов'язково наводитися докази щодо існування обґрунтованої підозри [7, с. 23–24].

Причинами скасування слідчими суддями повідомлень про підозру представникам окремої категорії осіб, за результатами розгляду відповідних скарг, у переважній більшості є зазначені вище порушення вимог закону щодо процесуальних підстав та порядку повідомлення особі про підозру, які допуска-

ються стороною обвинувачення. Розглядаючи такі скарги, слідчі судді, насамперед, вивчають та оцінюють наявність процесуальних порушень щодо порядку (процедури) повідомлення особі про підозру, допущених слідчими, прокурорами, а також відповідність тексту цього процесуального документа вимогам статті 277 КПК України.

У деяких випадках слідчі судді оцінюють й обґрунтованість підозри у контексті наявності достатніх доказів для підозри певної особи у вчиненні кримінального правопорушення. Як зазначалося вище, достатність доказів, на яких ґрунтується така підозра, є неодмінною складовою стандарту «обґрунтованості підозри», який наводить та на який постійно акцентує увагу у своїх рішеннях ЄСПЛ. Водночас достатність доказів, як критерій обґрунтованості підозри, інші, визначені законом, критерії легітимності доказів, а також повнота та всебічність проведеного розслідування, слідчими суддями при розгляді скарг на повідомлення про підозру у більшості випадків не оцінюються. Єдине функціональне призначення слідчого судді відповідно до вимог КПК України – це здійснення під час досудового розслідування у порядку, передбаченому цим Кодексом, повноважень щодо судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні (п. 18 частини першої ст. 3 КПК України). Тому, надаючи оцінку на стадії досудового слідства повноті та всебічності проведеного розслідування, аналізуючи повною мірою достатність, допустимість, достовірність зібраних доказів, слідчі судді за загальним правилом виконують, на нашу думку, неприбутанні їм функції правосуддя або навіть обвинувачення у кримінальному провадженні, що, звісно, суперечить його основним засадам. У такому разі вони виходять за межі передбаченої законом компетенції, оцінюючи дії, спрямовані на отримання та перевірку доказів, які ще тривають у незавершеному досудовому провадженні. Зміст такої фундаментальної засади кримінального провадження як «змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості» передбачає, окрім іншого, що під час кримінального провадження функції державного обвинувачення, захисту та судового розгляду не можуть покладатися

на один і той самий орган чи службову особу (частина третя ст. 22 КПК України). Це повною мірою стосується і слідчого судді.

Разом із тим, встановлення слідчим суддею *явної, очевидної* неповноти або необ'єктивності проведеного розслідування (наприклад, викладені у повідомленні про підозру обставини суперечать іншим фактам, що виправдовують особу, слідчим не перевірялося «алібі» підозрюваного тощо), відсутності доказів або їх отримання із порушенням передбаченого КПК порядку та прав особи, істотним порушенням прав інших учасників провадження, безумовно надають підстави для визнання доказів недостатніми або недопустимими ще на стадії досудового слідства та прийняття рішення про скасування повідомлення про підозру. Наведене має враховуватися при прийнятті процесуальних рішень не тільки прокурором, що здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, а й слідчим суддею під час розгляду скарг щодо обґрунтованості повідомлення про підозру. Проте, згідно із загальними засадами кримінального провадження, перевірка повноти та всебічності проведеного досудового розслідування, оцінка легітимності одержаних слідством доказів є передусім прерогативою суду під час розгляду кримінальної справи по суті та здійснення правосуддя.

З огляду на викладене, слід зауважити на відсутності преюдиціального значення висновків про правомірність повідомлення про підозру, наведених в інших ухвалях слідчих суддів у цій самій справі, прийнятих за результатами розгляду клопотань слідчих, прокурорів про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення обшуку, інших слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій. Вказані рішення, що містяться у «попередніх» ухвалях слідчих суддів, не мають жодної, наперед встановленої законом сили для слідчого судді, який розглядати-ме скаргу на повідомлення про підозру.

Висновки. Дотримання передбаченої законом спеціальної юридичної процедури повідомлення про підозру особливій категорії осіб суб'єктами, визначеними КПК України – Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора), його заступником, керівником обласної прокуратури, яка складається із прийняття відповідного процесуального рішення та підготовки

офіційного документа, а також особистого безпосереднього вручення такого повідомлення цим особам, становить основу для правової легітимізації вказаного процесуального інституту, реалізації його правових засад, забезпечення особливого правового статусу зазначених осіб. *Обов'язкове* виконання досліджуваної спеціальної процедури сприяє досягненню передбачених законом завдань кримінального провадження, є необхідною гарантією верховенства права та втілення принципу пріоритетності прав і свобод людини у сферу кримінально-процесуальних відносин. *Із цією самою метою та задля створення умов щодо правової визначеності, усунення наявних прогалун у правозастосовній практиці, удосконалення чинного законодавства* вбачаємо за доцільне частину другу статті 481 КПК України викласти у такій редакції: «Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора), його заступник, керівник обласної прокуратури у межах своєї компетенції, у виняткових випадках та відповідно до вмотивованого рішення, може доручити іншим прокурорам вручити письмове повідомлення про підозру особам, визначеним частиною першою цієї статті, у порядку, передбаченому частинами першою та другою статті 278 цього Кодексу».

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (Дата звернення: 04.03.2022).
2. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/vruchaty> (Дата звернення: 04.03.2022).
3. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/169718> (Дата звернення: 04.03.2022).
4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» № 42310/04 від 21 квітня 2011 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_683/print1443084803265247 (Дата звернення: 04.03.2022).
5. European Court of Human Rights. Case of Fox, Campbell and Hartley v United Kingdom, No. 12244/86; 12245/86; 12383/86, 30 August 1990. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-57721%22>] (Дата звернення: 04.03.2022).
6. European Court of Human Rights. Case of Murray v United Kingdom, No. 14310/88, 28 October 1994. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-57895%22>] (Дата звернення: 04.03.2022).
7. Глинська Н. В., Клепка Д. І. Оскарження повідомлення про підозру під час досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 4. С. 17–32. <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2019.4/17-32>.

References:

1. Verkhovna Rada Ukrainy. (2012). *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy № 4651-VI*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (Last accessed: 04.03.2022) [in Ukrainian].
2. *Akademichniy tлумачnyi slovnyk ukraïnskoi movy*. URL: <http://sum.in.ua/s/vruchaty> (Last accessed: 04.03.2022) [in Ukrainian].
3. Verkhovna Rada Ukrainy. (2014). *Pro prokuraturu: Zakon Ukrainy № 1697VII*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/169718> (Last accessed: 04.03.2022) [in Ukrainian].
4. Yevropeïskyi sud z prav liudyny. (2011). *Rishennia u spravi «Nechyporuk i Yonkalo proty Ukrainy»* No 42310/04. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_683/print1443084803265247 (Last accessed: 04.03.2022) [in Ukrainian].
5. European Court of Human Rights. (1990). *Case of «Fox, Campbell and Hartley v United Kingdom»* No. 12244/86; 12245/86; 12383/86. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-57721%22>] (Last accessed: 04.03.2022).
6. European Court of Human Rights. (1994). *Case of «Murray v United Kingdom»* No. 14310/88. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-57895%22>] (Last accessed: 04.03.2022).
7. Hlynska, N. V., Klepka, D. I. (2019). *Oskarzhennia povidomlennia pro pidozru pid chas dosudovoho rozsliduvannia. Visnyk kryminalnoho sudochynstva*, 4, 17–32. <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2019.4/17-32> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 5 березня 2022 р.)